

HAMMERSTEIN JUDIT

A hátország szélhámosai

Munk Artúr: A hinterland

HAMMERSTEIN JUDIT (1969) Budapest

Jóllehet Munk Artúr (1886–1955)¹ – leginkább *A nagy káder*,² valamint *A hinterland* című háborús írásainak köszönhetően – a két világháború között a legolvasottabb vajdasági regényírónak számított, mára már jószereivel elfelejtett szerzőnek tekinthetjük. A vajdasági orvos-író Kosztolányi Dezső és Csáth Géza osztálytársa volt a szabadkai főgimnáziumban. Neve végső soron csak a Csáth Gézával és Havas Emillel közösen írt *A Repülő Vuicsidol*nak köszönhetően maradt fenn.³

Mind *A nagy káder*, mind *A hinterland* című kötet Munk első világháborús élményein, tapasztalatain alapul. Az 1929-ben megjelentetett *A nagy káder* című önéletrajzi naplójában Munk első világháborús szibériai hadifogolyélményeit örökíti meg. A kötet Markovits Rodion *Szibériai garnizonja* mellett a keleti fogságmemoárok legjobban sikerült darabjai közé tartozik⁴ – nyilván ezzel magyarázható, hogy a megjelenést követően teljes feledésbe merült visszaemlékezésekkel ellentétben többszöri kiadást is megért. *A hinterland* című regénye viszont a háborús hátország nézőpontjából mutatja be a nagy világégést. Ez utóbbi művét 1932-ben kezdi közölni a Bács megyei Napló, önálló kötet formájában pedig 1933-ban jelenik meg *A mögöttes országrész háborúja* alcímmel.

A hinterland a front mögötti világ valóságát tárja az olvasó elé, illetve azt az emberi lealjasulást, azokat a negatív viselkedésmintákat ábrázolja enciklopédikus igényességgel, amelyek Munk szerint a háború velejárói voltak a hátországban. A mű alcíme ironikusan értendő, hiszen a szerző nem a dicső helytállásnak, a bátorságnak, a hősiességnak, de nem is a kiszolgáltatottságnak, az áldozattá válásnak, hanem a gyávaságnak, a becstelenségnek, a képmutatásnak, a szimulálásnak, a gátlástalan korrupciónak és a spekulációnak állít emléket szarkasztikus hangvételű írásában. A nyilvánvaló írói intenció okán joggal állapítja meg Bori István az újvidéki Fórum 1981-es kiadásának utószavában, hogy *A hinterland* esetében irányregénnyel van dolgunk.

Munkot – ezt hadifogolynaplójából, *A nagy káder*ből tudjuk – az emberi jellem torzulásai a háborúban mélyen és kitaróan foglalkoztatják. „Csak szemesnek áll a világháború, a becsületes ember tönkremegy benne, elpusztul” – vonja le a következtetést Munk még a frontszolgálat tapasztalatai alapján memoárjában. Ugyanezt éli meg a hadifogságban is: „A fogságban, úgy látszik, az erősek, az élelmesek, a szemfüles szélhámosok maradnak meg, a gyengék, gyámoltalanok elpusztulnak. Milyen furcsa: akárcsak a fronton...” Keserűen állapítja meg, hogy míg a lövészárkokban pusztulnak az emberek, addig a háborúval való üzletelés, a spekuláció hatalmas vagytonokat hoz létre. „Még megérjük, hogy a háború után az elesett hősök csontjából is üzletet csinálnak a vállalkozók: enyvet fognak főzni belőlük.”

A szerző *A nagy káder*ben is kitüntetett figyelmet szentel a háború emberi jellemet, erkölcsöket romboló erejének, sőt *A világháború szélhámosai* címmel külön fejezetben ír a szélhámoskodásokról, a hazudozásokról, a kegyetlenséget sem nélkülöző alakoskodásokról, a kisebb-nagyobb becstelenségekről. Ahogy a fronton a lógósok, a szimulánsok, a tisztí rangot színlelők, úgy a hadifogságban a parasztasszonyt szerelemmel hitegető, majd egy alkalmas pillanatban minden vagyonától megfosztó plenik (hadifoglyok) mind-mind a háborúhoz kapcsolódó emberi becstelenség markáns szimbólumai. Ez voltaképp Munk egyik nagy témája, amelynek ecsetelésekor, kisebb-nagyobb történetek, helyzetek felvillantásán keresztül a szerző írói erényeit leginkább megcsillogtatja.

Aligha véletlen, hogy a snájdig, bohém, ám velejéig romlott Bálint hadnagy figurája a feljegyzések majd minden fontos állomásán felbukkan. A nem létező előkelő családi háttérrel kérkedő, jóképű hadifogoly tiszt bármilyen furfangot, eszközt gátlástalanul latba vet a túlélés érdekében. Áldozatai pedig többnyire a jómódú, ám naiv orosz nők, akiket házasság ígéretével szédít, annak reményében, hogy a kapcsolat révén jobb szálláshoz, élelemhez és nem utolsósorban pénzhez juthat. Munk úgy látja, voltaképpen csak a Bálint hadnagyhoz hasonlóknak van esélyük az életben maradásra.⁵

Míg az emberi lealjasulás *A nagy kádernek* csak vissza-visszatérő motívuma, addig *A hinterland* című regénynek ez már központi, kizárólagos témája lesz, amit elsődlegesen a Bálint hadnagy-szálat kísérő keserű-szatirikus, gyakran humorral fűszerezett hangvétel határoz meg. *A hinterland* az első világháború teljes idejét felöleli. A cselekmény a könnyedén Szabadkaként azonosítható Porváros nevű vidéki kisvárosban indul az első világháború kitörésekor. A nyitó jelenetben egy „fülledt, fojtós júliusi napon” épp az első katonatranszportot búcsúztatják a pályaudvaron, miközben a város színe-java hatalmas csinnadrattával, cigányzenével, borospoharakkal, önfeledt harsánysággal éljenzi a háborút. A mű főhőse, a gyávaság megtestesítője, Stein Leó, egy fiatal, kellemes arcú, hízásra hajlamos zsidó bankárfiú, akit tartalékos hadnagyként Szabácsra, a frontra vezényelnek. Ám mielőtt a Monarchia hadserege megütközne a szerbekkel, keze „megsérül”, pontosabban megkarcolódik egy akácbokor tüskéjének jóvoltából, és ezzel hősünk „első szabácsi sebesültként” rögtön szabadságra, kórházi ellátásra küldeti magát, egyenesen vissza, Porvárosba.

Csalással, szimulálással, mankókkal álcázott nyomoréksággal, az orvosok lelkes közreműködésének köszönhetően egészen a végéig majdnem sértetlenül ki is bekkeli a világháborút a „drága, gyönyörű Hinterlandban”. Sőt, az iszapfürdői szanatóriumban a bátor helytállásért előléptetik, és róla készül az első díjjal jutalmazott *A halál torkában* című lövészárokkfotó a Hadügyminisztérium lapjában. Stein Leó gátlástalan, ugyanakkor korántsem hasonlítható *A nagy káder* Bálint hadnagyához: nem árt másoknak, nem csapja be a hiszékeny asszonyokat, feleségét őszintén szereti, és hűséges is hozzá. *A hinterlandnak* sem ő, messze nem ő a legnegatívabb figurája. A fiatal hadnagy ugyanis úgy tette magát betegnek, harcképtelennek, hogy közben folyamatosan gyötri a lelkiismerete: önmagát maga is árulónak, gazembernek tarja. Tisztársai és leginkább az orvosok azonban időről időre megnyugtatják: „Ugyan kérlek, te tiszt vagy, és tisztnek becsülete van. A közlegényekre mondhatjuk, hogy szimuláns, de egy császári és királyi tiszt sohasem szimulálhat...”

A háború végéhez közeledve azonban – ez gyöngye pontja a regénynek, dramaturgiaiailag meglehetősen előkészületlenül és a korábbi történések fényében hiteltelenül – Stein egyik percről a másikra leküzdí gyávaságát, erőre kap: „önkéntesként” az olasz frontra kerül, ahol meglepetten azt tapasztalja, hogy félelme maradéktalanul megszűnt. Egy repülőről ledobott bomba azonban hamarosan leteríti, hulláját katonatársai kifosztják, meztelenre vetkőztetik. Ezzel a jelenettel zárul a regény, amely nemcsak Stein Leó életére nézve végjáték, hanem a Monarchia szempontjából is: a fiatal hadnagy „bátorrá válása” akkor következik be, amikor már bármilyen hősi gesztus nemcsak eleve értelmetlennek, de nevetségesnek, szánalmasnak is bizonyul. A Monarchia hadserege ekkorra már a teljes felbomlás, a szétszűllés állapotában van, mindennaposak a parancsmegtagadások és a dezertálások, az egykor bátrak is fejvesztve menekülnek.

Látjuk: Munknak sem a cselekményszöveg, sem a lélekábrázolás nem erőssége. A cselekményes szál hevenyészett, Stein Leó és Kávé Amálka megismerkedése, negédes szerelme, majd házassága a mű felejthető, kevésbé jól megírt momentuma. A szerző Stein Leóval együtt visszatérő típusokat vonultat fel, olyan figurákat, akik a becstelenség egy-egy jellemző fajtáját hivatottak szemléltetni. A gyakran groteszkre karikírozott, beszélő (gúny)nevet (Kávé Mátyás, illetve Mötök Matyi, Tyukodi Teréz, doktor Csinos stb.) viselő típusok megrajzolásában a szerző láthatóan nemcsak kedvét leli, de írói kvalitásairól is tanúságot tesz.

Ilyen rendre visszatérő figura a magyar- és zsidógyűlölő Falta kapitány – kétségkívül ő a regény legmarkánsabban kimunkált alakja –, aki erejével és bátorságával harsányan kérkedik, kiválóan vív és előszeretettel becsületbíraskodik, ám a frontról már az első ütközet előtt gyáván hazamenekül kiújult aranyerére hivatkozva. Falta személyében látjuk a képmutatás mintapéldányát: úgy bizonyul gyávának, hogy közben a fegyelem, a kitartás és a bátorság hiányát beosztottjainak legkegyetlenebbül számon kéri – megtorol és rendre megaláz. A háború végén, miként Stein Leót, őt is az olasz frontra küldik, ahol a tábori csendőrségnél stílszerűen a katonaszökevények felkutatását kapja feladatul. Stein Leóval szemben azonban életben marad, „csak” a férfiasságát veszíti el; egy golyó épp ott találja el, ahol nemrég aranyérrel műtötték.

Más típusok is felvonulnak a regényben: a Mötök Matyinak csúfolt egykori cukorkaárus, Kávé Mátyás szédületes karrierje a gátlástalan nyereszkeskedést, ügyeskedést demonstrálja. Kávé és felesége, Tyukodi Teréz (neve bárdolatlanságára, paraszti származására utal) mindenből pénzt csinál. Gátlástalanul kufárkodik mások gyászával, tragédiájával. A pénzszerzésnek semmi sem szab gátat számára: ha tudja, kétszer is eladja ugyanazt a zsírt a hadseregnek. Mindennek meg is lesz az ered-

ménye: Kávé a háború végére Porváros leggazdagabb és legbefolyásosabb polgárává válik, minden rangos egylet élére megválasztják.

A spekulációban és csalásban Kávé tettestársa a ravasz és előzékeny, mindamellert igen jóképű Áldori Emil (gúnynevéen dr. Csinos). A fiatal banktisztviselő krédója – „Az egyik ember a fronton vérzik vagy kolerában pusztul el az árok szélén... A másik vígan spekulál, szállít a hadseregnek, éli világát, vagyont gyűjt itthon” – szintén megtermi gyümölcsét: Áldori rövid időn belül a Földbank vagyonos és befolyásos vezérigazgatója lesz, a város leggazdagabb gyárosának lányát veszi el feleségül, szórja a pénzt, és szeretőket tart.

A műben egy feje tetejére állított, abszurd világ rajzolódik ki, ahol voltaképpen senki sem azt csinálja, ami a dolga lenne, és ahol könnyedén felcserélődnek a szerepek: a bivalyerősek aranyeret gyógyíttatnak, az ezredesek a hátországban seftelnek ahelyett, hogy a fronton harcolnának, a sebészek otthon maradnak, helyettük a fogorvosok és az urológusok operálnak, a szanitécek kiplopják a halottak szájából az aranyfogakat, az önkéntes vöröskeresztes ápolónők pedig a gyógyítás helyett a férfiakat szórakoztatják. A háború ugyanakkor az „új lehetőségek” időszaka is, a békebeli osztály- és vagyoni viszonyokat is átrendezi: így válhat Kávé nagyságos, ahogy Áldori vezérigazgató úrrá. Miként Kávéné Tyukodi Teréz lányát kioktatja: „...Porvárosban a paraszt az úr, az úr meg paraszt. Az apám is paraszt, korcos gatyában járó mezítlábos paraszt volt, az apád szülei is azok voltak, de az unokájuk már nagyságos asszony lesz.” Aligha véletlen, hogy a regény egyik leggroteszkebb részlete épp a már rendkívül vagyonos Kávé házaspár által adott estély, ahol a város összes, régi és új előkelőségei megjelennek. Munk konklúziója itt is ugyanaz: Miként a fronton és a hadifogolytáborokon belül, úgy a hátszországban is csak az ügyeskedők és a gátlástalan csalók jutnak előre.

Iszapfürdő, a beszédes nevű intézmény, a „boldog Hinterland” egyik szimbolikus helyszíne, ahol életerős, fiatal tisztok nem létező betegségeiket gyógyíttatják. A „felépülést” elősegítendő báloznak, kártyáznak, ivászatokon vesznek részt, sőt még feleségeiket is beköltöztetik a gyógyfürdőbe: „Es wird mulatiert” – ahogy Falta kapitány találóan megfogalmazza. A „nagy mulatozást” és semmittevést csak az alkalmi tisztiorvosi ellenőrzések szakítják meg, ilyenkor minden elcsendesedik, a lakók pedig a múzeumból kölcsönvett mankókkal vonszolják látványosan magukat a folyosókon. „A frontokon nyomorékká lőtt katonák harcolnak, a hinterland meg tele van bikaerős dekkolókkal, protekciós fölmentett atlétákkal...” – állapítja meg az egyik ezredorvos.

Bár a körkép felettébb szatirikus, nem hiányoznak belőle a mélyen tragikus sorsok sem. Miközben a fiatal, életerős egyedülálló férfiak otthon maradnak, Bakai Antalt, a nemrég megözvegyült, tizenkét gyerekes családapát minden teketória nélkül a frontra küldik. Az iszapfürdői álmanókat pedig a Porváros aszfaltján kopogó valóságos falábak és az utcákon egyre nagyobb számban vándoroló rokkantak ellenpontozzák. Munk Stein Leó gyávaságával és szimulálásával a Krisztus-arcú Gulyás hadnagyot, valamint Nagy István zászlóost helyezi szembe. A hadnagy a háborúban súlyosan megsebesül, egyik lábát amputálni kell, ami miatt végső kétségbeesésében öngyilkos lesz. A hazafiúi érzéstől lelkesedő Nagy István többször megsebesül, mígnem egy gránátszilánk miatt egyik szemére megvakul, fél arca pedig vigyorgó halálfejjé roncsolódik. A két szereplő bemutatása érzékeltesen juttatja kifejezésre Munk álláspontját, hogy a bátorság, a becsületesség fizetsége minden esetben csak a balsors lehet.

Hinterland „hőseit” ezek az emberi szenvedések, a háborús tragédiák azonban korántsem hozzák zavarba, a mű világában mindent a cinizmus, illetve a képmutatás ural. A sebészorvos a nemrég feleslegesen elvégzett amputációról anekdotázik az egyik társasági eseményen, de az a plébános sem különb, aki a szegény Bakai Antalné temetésén a tizenkettedik gyermeke születésébe belehalt asszony és a fronton szolgáló férje áldozatvállalásáról papol ájtatosan. Ehhez a panoptikumhoz tartoznak a hadiárvák és a hadiözvegyek számára adományokat gyűjtő hölgyek és aggszűzek is, akik mindig mások pénzével gyakorolják a jótékonytságot.

A hátszórókat a front árnyékában keresztül-kasul áthatja a zabolátlan nemiség. A regénynek szinte alig akad olyan cselekményszála vagy figurája, ahol a testi vágyak gátlástalan kiélése ne lenne jelen. Falta, az ezredorvosok és Áldori falják a nőket, de még a hirtelen meggazdagodott Tyukodiné is agarak mellett fiatal szeretőt is tart. A nemiség nemcsak a testi vágy kielégítését szolgálja, nemcsak az unaloműzés, de mint azt Áldori csinos titkárnője példázza, a társadalmi előrelépés, a társadalmi presztízs kifejezésének eszköze is egyben.

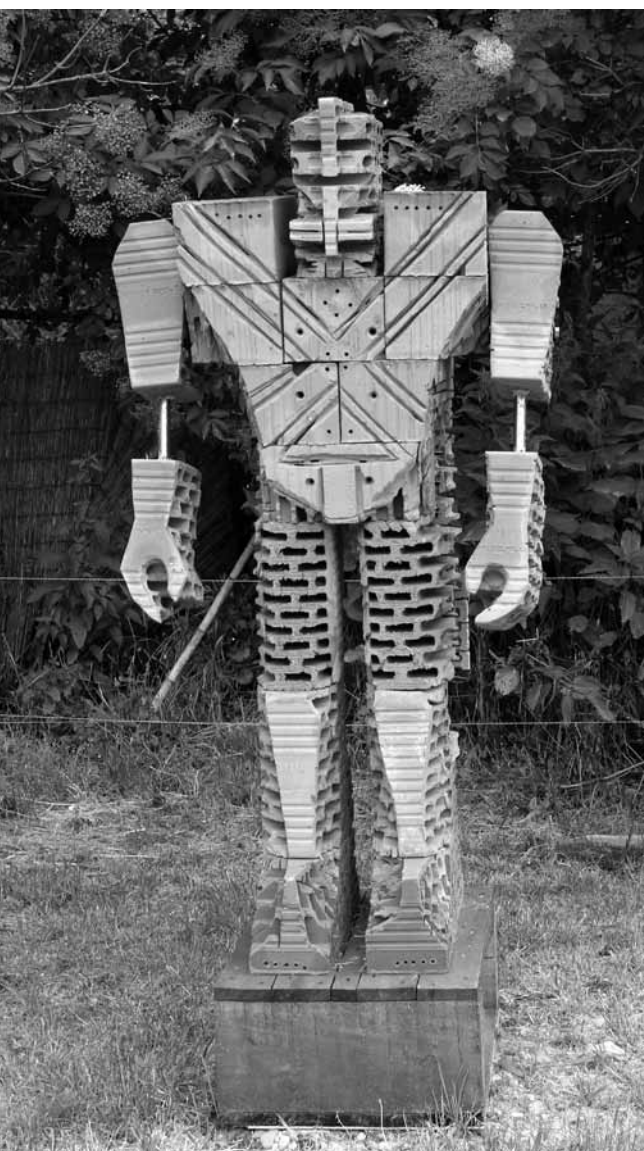
Munk helyzetteremtő képessége ragyogó: stílárisan is figyelemre méltóak a regényben megrajzolt helyzetkomikumok. A hasára fordított, épp az aranyeres műtétén tülesett, fájdalomban bömbölő Falta „szenvedése a hazáért”, vagy a Czirok Dani (gúnynevéen Kehes Csicsi) kapcsán vaskos, paraszti stílusban előadott öreg, kehes ló fiatalként történő sikeres eladása, vagy az a regényrészlet, ahol a kórházban (ál)mankóval közlekedő Stein Leó in flagranti találja Bichler ezredorvost a szép Rudingernével – mind nagyszerűen kimunkált, igazi börleszkbe illő jelentetek.

Munk szatirikus, görbe tükröt tart a háborús hátországi társadalom elé, amely mélyen korrupt, képmutató, mereven hierarchikus, és híján van minden szolidaritásnak. Munk rendkívül éles kritikájának középpontjában érthetően elsősorban a Monarchia tisztikara áll, amely a regényben gyáva és felelőtlen, vezetésre, háborús győzelemre eleve alkalmatlan. Falta kapitány magyarázata, hogy miért nem akar a fronton szolgálni, arról is árulkodik ugyanakkor, mintha a tisztek már a háború kezdetétől fogva maguk sem hittek volna a győzelemben, sőt eleve lesújtó véleménnyel lennének a Monarchia életképességéről, katonai potenciájáról: „Ahogy vesszük. Trénkommandósnak vagy kórházparancsnoknak szívesen mennék. De századparancsnoknak? Ahhoz más hadvezetőség kell. Az osztrák hadvezetőség már az első hónapban levizsgázott. Minden fej nélkül megy. A mi hadtestünkben eddig két generálison konstatálták az agylágyulást.” A kapitány figurája továbbá arra is plasztikusan rávilágít, hogy a tisztek körében a kegyetlenség, a bakák megalázása, ahogy az antiszemizmus sem volt ismeretlen jelenség.

Különös jelentősége van annak is, hogy a regény vidéken, egy kisvárosban játszódik. A Porváros,⁶ Iszapfürdő nevek, a fojtogató időjárásra, a fülledt levegőre, a hőségre történő utalások a regény világának nyomasztóan bénító atmoszféráját juttatják kifejezésre. És ez Szabácsra, illetve a Stein Leó által megjárt frontra is érvényes: „Pazar pompával bontakozott ki a bozontos, kiteljesedett nyár. Főlényesen terpeszkedett a fojtós, rezgő forróság a letarolt szerémségi földeken.” Munk a tespedtség, a benuultság érzékeltetésére szép, poétikus sorokban fogalmaz: „Az első háborús ősz bontogatta rozsdás szárnyait. [...] A helyőrségi kórház vacsorakiosztása után az unalom denevérszárnya terpeszkedett az ódon, kopott kőfalak között.”

Bár *A hinterland* című regény *A nagy káderrel* ellenében nem váltott ki különösebb visszhangot, azért jelent meg róla itt-ott egy-egy méltató kritika. Kázmér Ernő a *Nyugat* című folyóiratban közölt, jugoszláviai magyar könyvekről szóló rövid ismertetőjében az „első magyar hinterland-történetként” aposztrofálja a regényt, „hűen fotografáló, sohasem retusáló írói merészségéért” dicsérve a szerzőt.⁷ Szenteleky Kornél szintén 1933-ban megjelentetett írásában a nagyszerű, friss és találó (különösen a tiszti) jellemrajzokért méltatja a művet, ugyanakkor elmarasztalja azért, hogy nem ábrázolja a hátország atmoszférájának átalakulását: „Ez a regény típusokra épült, mert szerzője jobban ismerte az alakokat, mint az idő lelkét, az utolsó évek csúnya delíriumát.”⁸ Szenteleky úgy látja, hogy Munk írásművésze *A nagy káder* óta elmélyült, olyannyira, hogy szerinte *A hinterland* szerzőjének mint vérbeli délvidéki magyar írónak végre a jelenben gyökerező és szűkebb pátriájához kötődő témához kellene nyúlnia.

Bori István *A hinterland* 1981-es kiadásához írt utószavában arra utal, hogy a mű megjelenése nyomán Szabadkán számos mendemonda, szóbeszéd, sőt rágalom keringett a szerzőről, illetve a regényéről: a műben leírtakat többen is szó szerint magukra vették, akadtak, akik becsületükben, tisztességükben, mások zsidóságukban, de voltak, akik magyarságukban érezték magukat megsértve.

Munk írása példátlanul kritikus, szarkasztikus panorámát rajzol a hátország valóságáról. A szerzőt nem a hivatalosan elvárt pozitív magatartásminták, erények, nem a bátor helytállás, a hazaszeretet és elsődlegesen nem is a tragikum érdekli. Tersánszky Józsi Jenő nagyszerű háborús kisregényeivel⁹ ellentétben nem is a lélekábrázolásban jeleskedik – ennek a regény kifejezetten híján van, ahogy bárminemű formai rafinériának is. Munk a minden időben meglévő, ám a háború idején végletekig kiéleződő, mi több, szinte normává váló emberi becstelenségek és brutális önérvényesítő mechanizmusok kendőzetlen, szarkasztikus megjelenítője. A *hinterland* éppen e realiztikus ábrázolásmód, a részletek fényképszerű megragadása, a rendkívül frappánsan megrajzolt típusok és a több ízben felvillantott helyzetkomikum okán mai szemmel is számos tanulsággal szolgáló, élvezetes olvasmány.

JEGYZETEK

¹ Munk Artúr 1886-ban született Szabadkán, mérsékelt vallásos zsidó családban. A városi gimnázium elvégzése után Budapesten szerez orvosi diplomát. Rövid cselédorvosi kitérőt követően, kiváló angol nyelvtudásának köszönhetően hajóorvosként dolgozik többek között a Fiume–New York között közlekedő óceánjárón, a Charpatán, amely elsőként siet a hajótörést szenvedett Titanic utasainak megmentésére. Az első világháború idején hadiorvosként teljesít szolgálatot. 1917-ben esik orosz fogságba, ahonnan csak 1921-ben térhet haza. Továbbra is orvosként dolgozik, miközben folyamatosan tesz közzé írásokat a Bácsmegeyi Naplóban, amelynek ő szerkeszti az *Orvosi dolgok* című rovatát. Az orosz hadifogságról szóló naplója, *A nagy káder* (1929) hozza meg az igazi ismertséget számára. Négy évvel később, 1933-ban jelenteti meg a hátország regényét, *A hinterlandot*. Hosszú betegség után, 1955-ben hal meg szülővárosában. *Bácskai lakodalom* című műve már csak halálát követően, 1961-ben jelenik meg. Az orvos-író fordulatokban gazdag életéről bővebben önéletrajzi írásában olvashatunk (*Köszönöm addig is...*, Minerva Lapkiadó, Újvidék, 1953).

² Munk Artúr *A nagy káder* című visszaemlékezése 1929-ben, nagyjából Markovits Aranyvonatával egy időben jelent meg. Nem váltott ki ugyan a *Szibériai garnizon*hoz mérhető szenzációt, de azért Munk műve is igazi közönségsiker: két év leforgása alatt négyszer, más források szerint ötször is kiadta Budapesten a Pantheon Kiadó. A kötetről a Nyugat is méltató kritikát tett közzé, méghozzá Schöpflin Aladár tollából. Jelen tanulmányomban az alábbi kiadásból idézek: MUNK Artúr, *A nagy káder. Egy pleni feljegyzései a forradalmi Oroszországból*, Pantheon, Budapest, 1930.

³ *A repülő Vuccsidol* szarkasztikus, fantasztikus történetét 1906-ban a Bácskai Hírlap tette közzé folytatásokban. A regény aztán könyv formában is megjelent: 1980-ban a Magvető, majd 2001-ben a Lazi Könyvkiadónak köszönhetően.

⁴ A szibériai hadifogságot feldolgozó visszaemlékezés-irodalomról lásd a cikk szerzőjének az Új Egyenlítőben megjelent tanulmányait: HAMMERSTEIN Judit, *Hadifogoly-memoárok az első világháború után. Emlékiratok az oroszországi hadifogságból, I. rész*, Új Egyenlítő, 2014/július–augusztus, 15–19.; *II. rész*, Új Egyenlítő, 2014/szeptember, 37–43.; *III. rész*, Új Egyenlítő, 2014/október, 37–41.; *IV. rész*, Új Egyenlítő, 2014/november–december, 52–63.

⁵ Erre a felismerésre Munk több alkalomra is kitér. Márvány „doktor” történetével Munk egyetlen pozitív, a köznek is haszonnal járó szélhámosságról tesz említést. A kresztiji hadikórház „orvosát”, az orvosi tanulmányokat soha nem folytatott Márványt nemcsak imádják a betegek, de egyenesen csodadoktornak tartják, mert kiválóan operál, és akit gyógyít, az rendre meg is gyógyul. Munk szerint Márvány végső soron nem is szélhámos, hanem inkább arra szemléletes példa, hogy mire képes a jó szándék és a kedvesség, az odaadás és a mosoly.

⁶ A mindent lebéntető, megbetegítő, fullasztó bácskai, illetve szabadkai porról mint a vajdasági irodalom meghatározó szimbólumáról lásd többek között: SZILÁGYI Zsófia, *Gombhoz a kabátot, címhez a regényt. Kosztolányi Dezső az alföldi porról*, real.mtak.hu/33089/1/PORtanulmány.pdf

⁷ „Munk Artúr »Hinterland« című új regényében Porváros háború alatti életét, nyüzsgő hangyabolyhoz hasonló társadalma képét, egy hüen fotografáló, sohasem retusáló író merészségével adja. Ez az első magyar hinterland-történet, a front hőseinek valóságélete és az otthon maradtak pénzszerzése merész párhuzamával a »Nagy káder« írójának beváltott ígérete, aki ezzel az új regénnyel a háború élményének béklyójából végleg kikerülve komoly írói eszközökkel közeledik a mai élet témái felé.” KÁZMÉR Ernő, *Jugoszláviai magyar könyvekről*, Nyugat, 1933/24., <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00568/17741.htm>

⁸ SZENTELEKY Kornél, *Munk Artúr: A hinterland (Minerva. Subotica, 1933)*, Délvidéki Digitális Könyv- és Képtár, http://dda.vmmi.org/kal1933_05_20

⁹ Tersánszky számára is meghatározó volt az első világháborús élményanyag, amelynek több művet is szentelt. A formai újítások tekintetében is remek *Viszontlátásra, drága!*, illetve *A margarétás dal* című írások egyaránt a háborús hátországot mutatják be két női sorson keresztül, ragyogó lélek- és jellemrajzzal. Mindkét mű középpontjában egyébként többek között a nemiség áll, ám a *hinterland*dallal összevetve jóval összetettebb, rafinált megközelítésben.